

Öröktűz*

*De te, akit gyötör az égi honvágy,
Kelj ki porlédet szűk korlátiból.*

(Vajda János)

Az írásunk elé mottónak emelt Vajda János-idézet nagyjából egykorú kötetünk időben egyik legkorábbi novellájával, a Bródy Sándoréval, a vak emberről. Tehát irodalmunknak abból a korából származik, amikor az alkotók igénye szinte teljesen elfordult a romantikától, és legfőbb céljának a kézzelfogható, szemmel látható valóság megragadását tekintette. A kibontakozó kapitalizmus, a lázas „gründolás”, az élet javainak minél mohóbb megszerzése és élvezése foglalta le az emberek gondolkozását, és irányította cselekvő akaratát. Az irodalom művelői pedig úgy vélték, hogy erről kell hiteles tanúságot tenniük. A lelki honvágy olybá tűnt, mint a múlt érzelemgazdag hagyományainak szellemtörténeti múzeumba kívánckozó maradványa. Bródy novellájának szereplője egy elégedett vak ember, aki a hozzá látogató írónak egyre bizonygatja, hogy nem tud betelni a „földi táplálékok” kellemességével, amolyan ellen-Milton, mert nem érzi csapásnak látása elvesztését: nem szorul rá a lelki fények vizsgálására. Járás-keelésében vezetője egy árva paraszt szolgálo, furcsa kis különc, akit nem győz dicsérni.

„A lány csakugyan szép volt, jóságos és engedelmes.

– Úgy megy a tekintetes úr, mint egy katonatiszt – szólalt meg a hátunk mögött.

– Hát te hol láttál katonatisztet?

– Én beszéltem el neki, ami a világon van. És azt látja és úgy, ahogy én akarom . . .”

Vagyis a kislány világmépe alapja a hiedelem, amely egy közvetítő útján jut el hozzá. A századvég pragmatikus filozófusai – például William James – a naturalista szerzőből kiemelt példázatszerű szemelvény alapján méltathatták volna azt a csírárt, amelyből, elemzésük szerint, a vallás kibontakozik. A katonatiszt képzetét csupán egy kis analitikus ugrás választja el attól, hogy mitikus alakká lényegüljön, afféle ösképpé, amely földi személlyé válva, ismétli újra és újra önmagát. A valóság vonala mellé, fűzészerű futással, hol közvetlenül gyökérrel belekapaszkodó, hol lengve eltávolodó öblösödéssel odarajzolódnak a belső átélés – ezzel a szóval határozza meg a modern típusléktan egyik nagymestere, Kretschmer a lelket – kiegészítő ívei.

Az ilyen, néha meanderesen kúsó jelzések ott vannak egész valóságábrázoló huszadik századi literatúránk java termésében, utalva arra, hogy az ember súlypontjának meghatározásakor, időnként ezt a kritikus helyet anyagi lényén kívül találjuk meg (Emil Brunner hasonlata).

Amennyire az emberi önkifejezés képi és szóbeli erőfeszítését nyomon követjük – s érjük be most hat évezred kultúrájával –, egy folyamatos, hatalmas szellemi áramlás tanúi vagyunk, amely szüntelen hömpölygéssel keresi azt a „parttalan tengert”, ahol Kant kritikus elméje a további spekulációknak megálljt parancsolt: a metafizikát – a diadalmas és diadala felett kissé elmélázó felvilágosodás nevében. De sem a gondolkozás, sem a művészi kifejezés nem állt meg a filozófia szabta határnál, hanem megpróbált behatolni a rajta kívül eső transzcendens birodalomba, különböző szavakkal nevezve azt, amit keresett, abszolútumnak, ideának, Istennek.

Az évezredek hagyományait felszívott lélek megőrizte érzékenységét mindazzal szemben, ami profán szóval az emberiség kultúrkincse, ám sokak szívében ma is ele-

* A hamarosan megjelenő Vigilia-kötet bevezetője.

venen ható erő. Vannak, akiknek a pusztában népet vezérlő lángoszlop vagy az égő csipkebokor szépséges jelkép, és vannak, akik számára eleven hit. Az élményt elsőnek megtapasztalók lényét révület ejtette hatalmába, és úgy érezték: Numen adest, Isten van jelen. Hogy mi ennek az élménynek a tartalma, arról böven olvashatunk a kinyilatkoztatás vagy a misztikusok lapjain, de most elégedjünk meg annyival, hogy belelapozunk Örkény István novellájába, amely a betlehemi történetet meséli el „feldíszítve”, hogy Thomas Mann szavával éljünk. A három királyok éppen hódolnak a Gyermekeknek, és akkor „Isten belépett, elült a mozgás, a föld kicsúszott a talpuk alól, ahogy nézték a vendégek megbabonázva. Hogy milyen volt? Nehéz felelni erre. A szavak eltörpülnek és értelmüket veszítik, ha hozzá illesztgetnénk. Pedig a világon minden mindennel rokon. Távoli jelenségek üzennek egymásnak, a szökőár összefügg a sirályok röptével, a szerelem a halállal, a gyermek kacagása a tavaszi széllel. De Isten nem mérhető semmivel. Magában áll, mint az igazság; talán azonos is vele. Ahányan látták, annyiféleképpen látták, a gyermek gyermeknek, a bőregér bőregérnek, Boldizsár szerecsennek. Az igazság minden szemnek önmagát tükrözi, de a lényege egy és ugyanaz.”

Íme a numinozum pillanata, amely osztályrészül jut a jelenvalóknak, és az írók ál-mába bekapcsolódnak azok, akiket a folytonosság jussán közönségesen hívőknek neveznek. Világunk számára, vagy leszűkítve az európai kultúrkör számára a nagy áramlás forrása a betlehemi jászolnál keresendő, abban a csodával terhes történet-sűrűben, ahonnan a visszaverődő visszhangot a képzőművészet és irodalom megszámlálhatatlan alkotása őrzi, de beleágyazódott a népi hiedelembe és a természettudományos gondolkodásba vagy az életet gyakorlati lapjaira rámásoló profán rítusokba egyaránt. Hasonlóan a középkor vagy a reneszánsz művészeihez, minden kor és nép a maga életformáinak öltözetével igyekezett felruházni – tudatosan vagy ösztönösen, valódi vagy vállalt naivitással, bensőséges hittel vagy csupán az epizód sugallatos szépségétől indítatva – a szent történetet.

Örkény nem áll egyedül újraköltő hajlandóságával. Irodalmunk egyik fő vonulatának természetéből következik, hogy a régi pásztorjátékok folklorisztikus jellege nyomja rá bélyegét a mesélő továbbszövésre. Dallos Sándor úgy mondja el, mintha a pannon dombok lankáin sarjadtak volna azok a virágok, amelyek a pásztorok mezején nyíltak. (Egy másik novellában a magyar etnikum címervirága, a muskátli szaporítja a gyermekek ajándékait, miként egy bontakozó falusi tudatocska elemei megkívánják.) Déry Tibor a jászol körüli állapotoknak archaikus-modern megszólaltatásával hódol, megelevenítve szelíd szürrealizmussal a fából faragott vagy agyagból formált alakzatokat, és a múlt illanó káprázatában, leheletközelből érezzük az ökör és számár jelenlétét, de még a hangjukat is halljuk, ahogy egymással versengve akarja mindegyik felülmúlni szeretetben a másikat.

Hasonlóan a régi apokrif legendák szerzőihez, vonzza a mai író is, hogy tovább bokroztassa az evangéliumban mintegy fúgatételként megadott akkordokat, megjelenítve Heródes trónföltő zsarnok alakját, a vándorútra kelő szent családot, a gyermekgyilkos katonák parancsteljesítő közönyét, egy szörnyű éjszaka hangzavarát, amely a mai fül számára – akarja a szerző vagy nem – tele van áthallásokkal: egyéni sorsokból egyetemes jelképek lesznek.

Hogy a karácsony, a szekularizáció kalapácsütései alatt is, megőrizte delejes vonzását, még ha a karácsonyt megérő rugódozik is az ünnep láthatatlan ösztökéje ellen, bizonyára nem számít csodának. Nem csupán Dickens óta van benne a hóhullásban, az utcai tülekedésben, a már-már elfelejtett indítékú megilletődöttségben, amely ilyenkor az embert elfogja. A személy „világtörténetének” hajnalából visszatér az emlékezetbe a fenyőillatú gyermekkor, amikor a nagy kisugárzás mágiája apró mágiák ritusává válik, s elhitei magával, hogy oroszánokat képes szelídíteni, miként Cs. Szabó

László kisfiúja, immár felnőtten turkálva angyalváró korának emlékeiben. Török Gyulánál ugyanez a kényszer kergeti be az ünnepre felkészült boltokba az öreg asztmás igazgatót, aki a társadalom alsó bugyraiból küzdötte fel magát a hatalom polcára. Végül az elveszett gyermekkor pótlásaként, cselédei megrökönyödésére, maga kezd szórakozni az összevásárolt játékszerekkel.

Erdemes felfigyelni rá, hány elbeszélés tér vissza a gyermekkorhoz, amikor a megismerésre szomjas agy még azokat a nagy kérdéseket forgatja magában, amelyeknek fogai később az életküzdlemben letöredeznek, és csupán a filozófusok számára maradnak meg kibogozandó problémának. A kis ötéves gyermek, Szabó István novellájában, a bölcsélet és teológia (ha akarjuk, a természettudomány) szögtízését veszi célba, amikor apjának felteszi a kérdést, hogy miből lesz az ember, majd a biblikus magyarázatot tartalmazó felelet után saját maga is megpróbál lelket lehelni maga gyúrta agyagbábuiba. A kísérlet kétszeresen is balul üt ki, mert nemcsak az anyag áll ellent, de kihívja a gyakorlati gondolkozást is: a misztikusok terminológiája szerint „lelki kopárságban” leledző anya tiltakozó indulatát. Az asszony által széttaposott bábuk roncsain eszmél rá a kisfiú az élet konfliktusokkal terhes mivoltára és a belőle adódó hosszú feladatra: a megoldás szükségességére.

Nemcsak ő az, akinek meg kell ismernie az élet ellentmondásait. Az elbeszélések nagy része, evilági hajlékunk természeténél fogva, kilép a napsütötte zónákból, ahová a vágy és a képzelet az elveszett Paradicsom idilljét álmodná, és már gyermekkorban megismeri a lélek és az anyag, az erkölcsi törvény és az önzés vágy érdek diktálta cselekvés ütközőpontjait. Akár a környezet hatására, akár az ösztönösen-rejtélyesen felébredő lelkiismeret szavára, rá kell eszmélni, hogy döntés előtt állunk: választani kell a jó és rossz között. Possonyi László kisfiúja, akire a szerző akár személyes okokból, akár a közlendő nagyobb hitelessége kedvéért az egyes szám első személy vallomosságát ruházza, fokozatosan ismerkedik meg a tilossal: először úgy, hogy illetlenül letép a temetőben egy virágot, máskor mert eltesz egy kártékonyágában kiszámíthatatlan hatású kártyalapot, végül engedve az ősi kígyó csábításának, ellop egy vad-meggyet, amit senki sem róna fel neki, hiszen társadalmi helyzeténél fogva megteheti, viszont a szigorú apa és a szelíd szívű anya között kettős pólusúvá formálódott képzetvilágában cselekedete az etikai vétség mezét ölti. Ezért spontán elhatározásból, megmagyarázhatatlan belső hang parancsára, áldozatot kell hoznia: elégeti kedves játékait.

Mélyértelmű Szép Ernő találkozása, szintén gyermekfejjel, a bűnrel. (Az epikai hitelről ismét a valló én kezekedik.) A beteg kistestvér orvosságosüvegeit a csábító gyógyszerári gilisztacukorkára becserélő fiú örül – nem lehet szépíteni – kishúga, Fehérke betegségének, mert így elégítheti ki falánkságát; közben pedig elidegenedik mindenkitől, és csak szenvedélyének él. Mind mélyebbre merül „elvetemültségében”, azonban egyre kevesebb örömet szerez neki a tiltott gyönyörűség, és már belső megváltozásra (a teológia egyik kulcsszavával metanoiára) készen találja a testvérke halála, már tud sírni a valamikor megvetett szegények baján, már nem kell neki, nem is ízlik az édesség, amelynek élvezete az író fájdalmasan humoros ötlete révén meghozza az első fogfájást.

„A fájdalom a fogamból felhúzódtott a szívembe, ott öröklakást kapott. Fehérke, te halott angyalocskám, nem tudlak sohasem megengesztelni. Mindig szenvedek, mindig, mert olyan nagyot vétettem. Nem lehet a vétkemet jóvátenni. Csak bűnhődni lehet. Fehérke, ha valami kicsi szavad van odaát, kérlek, járj közbe, hogy a fájdalom a szívemből soha ki ne száradjon. Meg akarok bűnhődni. Kérlek, eszközöld ki, Fehérke, hogy ha tovább bolyongok majd ennek az életnek a határain túl, és ha mindenem itt-vész, magammal vihessem a szívemet, mert ezt a fájdalmat nem akarom itthagyni.

Örökkön-örökké szenvedni szeretnék a tengerek néma szigetjein és a nem sejtett egekben keringő halovány csillagok közt.”

Nem a lírikus pátoszáról van itt szó, hanem az erkölcsi törvény megéléséről, még akkor is, ha a büntudatot magyarázó lélektani és társadalmi tanok alapos okokra hivatkozva igyekeznek elmetszeni gyökereit, amelyek mintha mélyebben fogódzkodnának a gyermeklélek szűz talajába, ebbe az ártatlanságból és eredendő önzésből kevert humuszba. Szinte bizonyító párként kívánczok melléje a filológiai aligha, de pszichológiai mechanizmusa révén vele nagyon is rokonítható elbeszélés a lószörvitézről – Herczeg Ferenc írása. Szintén az első személyű én beszámolója arról, hogyan tagadja meg dédelgetett játékszerét az azt megkívánó, halálos ágyán fekvő kishúgától, miközben a katarzis poétikusan még ott cseng az emléken morfondírozás elhalványulásában. „A földi boldogság hiú voltának” homályos sejtelve dereng fel benne, mintha csak a Prédikátor könyvét lapozná fel.

A bűnbánat motiválja annak a gyermeknek a cselekvését is, aki találkozik az én titkával, még az ártatlanság korában, az önmaga és tükörképe azonosságának felismerésében. Mialatt észleleteinek köre egyre tágul, és lassan képes a dolgok konkrét összefüggéseit felismerni, gyermekcsínyből társaival meglöp egy vásári árust, és a zsákmanya éppen az eszméltető tárgy párja: egy tükör. Tudattalanjában így készülnek el a pillérek, amelyek fölött felhúzhatja az egykori és bűnbeesett önmagát összekötő hidat, és képes áthaladni rajta, hogy eljusson a kiengesztelő cselekvésig. Emberi sors odakerülni egy ilyen hidra, amely mindig két történet között ível, de egyben az idő folyama felett is. Rajta áll Szirmai Károly tünődő férfia, akinek az emlékezés egy halottját hozza vissza. „A messzi világok ideszakadt csendje lassú hömpölygéssel nyaldossa körül a koporsót.”

Hasonló bevégzett sorsok sokaságát vetik fel kötetünk egymásba szakadó vagy néha elkanyarodó folyói. Középkori haláltáncok szakrális passzióinak párhuzamaként, a rettegés a mai kor emberét is pályáján tartja, és ha belőle nem is marad meg más, mint a lassan érlelődő öneszmélet, annak múzsája szintén az elmúlás. Nemcsak Mindenszentekkor gyúlnak ki gyertyák – példánk itt Bözödi György vagy Sütő András esti homályba belevesző feledhetetlen képei. Egy öreg székely paraszt szavait halljuk: „Nem játék ez uram! hanem tulajdonképpen megemlékezés. Azokra, akiktől szemölcseinket örököltük. Vedd el az emberektől az emlékezés jogát, s már ketté is vágta őket.” A legmindennapibb környezetbe is eljut a fényük, néha koromréteget vonva a szemlélődés fölébük tartott üveglapján.

Az ember szeretné jól érezni magát a földön, ahol az apostol szerint nincs marandó lakása, Szent Agoston szerint pedig nyugtalan szívvel van. Tüzeket gyújt magában, a földi anyagok elégetésével, amelyekből aztán az „égi honvág” lángjai lobbannak ki: az örök tüzek metaforáivá izzva. Füst Milántól kölcsönöztük kötetünk címét, egy példaszerű elbeszéléstől, amelyben szemünk előtt hamvad el egy szenvedély, a győztes vetélytárs iránti engesztelhetetlen gyűlölet, míg végül kisajtolódik belőle a megbékélés olaja, egyfajta íz a létentúli létből. „Mert sokszor azt érzem ám, hogy már nem is élek. És ezt érezni jó, sok mindenben átségít.”

A negyvenkilenc centiméter hosszú, harminchárom centiméter vastag, három és fél kiló súlyú, csak ösztöneivel rendelkező, de agyának rovátkáit már a hasznos vagy haszontalan tapasztalat befogadására készen tartó, feltételes reflexeinek második kényszerpályáján majdan ismeretlen célok felé igyekvő újszülött elindítja a csupa kérdéssemmi felelet feletti meditációt egy keresztapában, Kassáknál.

„Érdemes volt-e előjönni a semmiből, vajon meggondoltad-e a nagy kérdést? Nem lett volna helyesebb, ha az utolsó pillanatban másképp határozol, nem lett volna-e majdan kedvezőbb számodra, ha mint virág bújsz elő a földből, ha a zergék közé kerülsz, magad is zergének a hegyekbe, ha a fülemüle fészkből szállsz ki egy csendes

nyári alkonyattal, szóval, ha nem minket választasz rokonaidul? Vajon meggondoltad-e ezt a kérdést? Rosszul tetted, ha elfeledkeztél róla. Mert ha valami csoda folytán kinyitnád a szád és megkérdeznéd tőlem, hogy tulajdonképpen kik is vagyunk, mi végre és mi célból vagyunk, bizony semmi épületeset nem tudnék neked válaszolni. Végtelen évezredek óta élünk. A születés és halál változataival folytatjuk egymást, s jóformán még semmi dicséretet nem érdemeltünk ki a Teremtőnkől, s úgy érezzük, hogy a jövőben sem számíthatunk ilyesmire. Születünk és meghalunk, közben gyötörjük, csaljuk, lopjuk és elpusztítjuk egymást.”

Ezt csinálja Kosztolányi novellájában, a hideg realizmusnak ebben a kegyetlen monumentumában, pótvizsgára készülő fiával az apa, mikor magával fürödni viszi, és szándéktalanul halálba kergeti, hogy tettéért az istenítélet lesújtó szigorától bűnhődjék, hiszen így vált mintegy Heródes névtelen katonájává. Sötér István szőlőművesei, az újtestamentumi példázat modern kulisszák között lejátszódó parafrázisában, a mitikus szerepvállalás vagy inkább a rájuk osztott szerep rugóinak engedelmeskedve, ölik meg újra a Gazda Fiát. Igaz ugyan, hogy nem összhangzó szándékkal, mert az író különböző pszichológiai metszeteket hasít ki emberi magatartásukból, de ez nem menti meg őket attól, hogy a földet rendítő ítélet közeledtére ne dermedjenek meg tettük hidegétől.

A démoni megszállottság, amely ott torzul a világtörténelem groteszk-izonyú panoptikumában a viaszlényüktől csak annál kísértetiesebb figurák arcán, a semleges passziók rabjait sem hagyja érintetlenül. Határ Győző stilustanulmányának nevezett riporteri kalandjában ez ad a fantasztikumnak gonosz töltést. A mini-palotájában minden stílust egyetlen építmény enciklopédikusan teljes kicsinyített másába zsúfoló különc angol főúr, képtelen képzeletének ördögi rögeszméjével, a benne lakó lehetséges (vagy miként sejteni lehet: valóságos) gyilkos udvarias álarcát eldobó gesztusával árulja el: ő maga a gonosz; menekülni kell a közeléből.

De ott is, ahol nem lapulnak pusztító indulatok, ahol az író szájalma megmenti a semmi fölött rángatott bábfigurát a tragikus végtől, ott is medúzaarcúvá válhat a létezés, ha a szereplőknek időnként megadatik is, hogy csak Athéné ércpajzsának tükrében lássák a végzetes fürtöket. Alig lehet irgalmatlanabb dilemmát elképzelni, mint az apáét, akinek két gyermeke közül csak az egyiket mentheti meg az orvos, mert csak egyetlen szérum áll rendelkezésére a novemberi eső és sár kárhozatába zárt vidéki házban. (Szabó Zoltán).

Tersánszky J. Jenő megidézi az első világháború olasz csatateréit – a karszt dolináival, rothasztó esőjével, halálközelségével, két testvér értelmetlen egymást keresésében és várásában, anekdotikusan jelentéktelen és mégis az emberi erőt végső próbára tevő küzdelemben, ironikus édességgel folyó és torkot fojtogatóan keserű mesemondásával.

Mészöly Miklós egy hanyatott életű, a kisebbségi sors súlyát újabb nehezékekre cserélő lány krónikájában vonja meg a vágyak és a cselekvések lehetőségeit meghúzó határt, ellenpontként beleépítve a megbetegedett lányt önként ápoló egykori apáca áldozatosságát; így szívárog bele vékonyka résen a reménytelenségbe a kegyelem szigora. Mert ahogy a horizontok fokozatosan elborulnak, úgy tűnnek fel az égen a csillagok és üzennek fényességükkel – még akkor is, ha felhő rejti őket. Ez a mindenhol felszejlő ragyogás, amely felé a hegyek emelkednek – engedjük meg magunknak ezt az animisztikus fordulatot –, feltűnik gyűjteményünknek még pesszimiztikusabb darabjaiban is: Gelléri Andor Endre komor színekkel vászonra vetett családi életképében vagy Ambrus Zoltán házasság-históriájában, ahol társadalmi veresége ad leckét a szabadságát korlátlanak érző, asszonyoknál aratott sikereitől elkényeztetett, végül törvénytelen eszközökhöz folyamodó, tönkrement és börtönbe kerülő bankárnak. De itt a megoldás vizsgálató: a mellette kitartó és boldogságát éppen ezért megtaláló fele-

ség mellett új életet kezd. Ambrus fanyar emberlátása persze mértékkel adagolja ezt a „boldogságot”. Írásának végső kicsengése ugyanis az életerő pozitív, netán pozitivistá hangsúlyozása – túlzás volna azt mondani, hogy dicsérete. Mindenesetre hódolat valami előtt, amit az emberi sejtelen szívesen ruház a pusztá vitalitásnál mélyebbnek látszó hatalomra, az emberbe ültetett remény kertészére. Mándy Iván novellájának borbély házaspárja is a remény ladikján igyekszik partra evezni a kilátástalanságból.

Szabó Dezső elbeszélése viszont azért legenda, a vallásos költészet műfajtarából kölcsönzött címével, mert ami benne történik, a lehető legprózaibb körülmények taplóját gyújtja meg a csoda tüzével. Arról van szó, hogy a Tatra szomszédságától üdvözülten boldog kis tanítócskát a meghittnek látszó lakásból kiűzik a kiirthatatlan poloskák, amelyek ellen a jóakarató háziasszony évek óta kétségbeesetten küzd; mindketten egy kudarcba fulladt várakozást temetnek el.

„Egymásra néztek és nézésük szent, tiszta, nagy emberi ölelkezés volt. És a mérhetetlen világ végén, az egymásnak bomló tragédiák rohanásában, a borzalmas élethallucináció fekete kábultságában a végtelen idő tovaszakadó partjain a két nyomorult emberélet csodálatos ős szépséggel ragyogott egymás felé.”

A szépséghez az esztétikai gyakorlat nemegyszer illesztette az isteni jelzöt, mint transzcendens eredetének bélyegét. De amennyire égi, ugyanannyira földi, bár bűvópatakjának fodrain gyakran villan fel az ideák visszfénye, még ha időnként iszapot is sodor magával. Sorsunk vonalai kettős körön futnak, Illés Endrétől kölcsönözve a lét képletének ezt a meghatározását. Az eszmékben egymástól eltávolodott apát és fiút összetartozásuk egy síkba helyezi, és csak az evilági geometria szabja rájuk, hogy a halottas ágynál a fiú a szélütött eltávozonak béna kezétől búcsúzzék, ám egy magasabb szféra törvényei szerint mégis teljes érvényel.

Heltai Jenő írásában pedig a váltoállítást sokszorosan elhibázó vagy inkább szándékosan más sint választó sorsintéző hatalmak tesznek lehetővé, emberi számítás szerint katasztrófával fenyegető helyzetben, egy csodálatos gyógyulást.

Amit laikus szóval sorsintéző hatalomnak nevezünk, a vallásos felfogás azt a „gondviselés” művének tartja. Az egyházatyáktól a skolasztika tanítóin keresztül a jelenkorig kifejtett hatalmas erőfeszítések igyekeznek ennek koordinátáit meghúzni. Mi itt érzük be egy illetéktelen helyről jött aforizmával, a Baudelaire-ével: „Isten az egyetlen lény, akinek még léteznie sem kell ahhoz, hogy uralkodjék.”

Jó papokról és hivatásukban gyengének bizonyultakról egyaránt szól könyvünk számos krónikája. Gondoljunk Móricz lelkészére, aki képtelen megküzdeni az egykézű falu parasztjainak földhözragadt és a föld kultuszából táplálkozó szívósságával, vagy arra a másik papra, aki igyekszik megszabadulni a vallásos megújulás gondolatától áthatott, önként ajánlkozó – mert ez a szolgálat ma már nem szokásos – legátustól. Van pap, aki belső sugallatra vette magára a hivatás terhét, de pályája mégis bukások láncolata, melyeknek némelyikéről kiderül, hogy mégis siker (Magyar Ferenc). Látunk Kacsó Sándor ikonok zománcteteivel kirakott képén kámzsás barátokat, akik kimennek a világ megismerésére, és ott a bűn látványa az örök iszony dermedését fagyasztja lelkükre. Csupán egyetlen fráternek, az együgyűnek kedélyét nem keveri fel az élmény: miközben a gonoszság tobzódik körülötte, ő belefeledkezik a hangyák miniatűr világának szemléletébe. De Isten szereti lelki szegényeit is, ahogy az olasz kolostorba betévedt Szini Gyula (vagy alteregója) látja.

Egészen mélyre hatol le a lelkipásztori élet kétségekkel nehezített felelősségének problémájába Rónay György, mert az általa ábrázolt papnak megadatik, hogy egy példaadó személyiség, a „szegény jó Hanuszákné” közvetlen közelében lehessen, mint az emberi önzetlenség egyik hibátlan megtestesülésének kritikus, már-már rosszindulatú szemlélője, és csak az asszony halála után, házáról gondoskodó nővérének szelíd dorgálásából kell megtudnia, hogy milyen mulasztás terheli. „Szegénykém,

hát olyan nehéz elhinned, hogy egy szenttel éltél?” Az annyi nélkülözőnek anyagi segítséget nyújtó igénytelen mosónő legnagyobb tette végső soron az, hogy feltörte egy megkeményedett lélek talaját.

Carmelitóban, Remenyik Zsigmond modern martirológiába kívánczó hősében, szintén a szentség legegyszerűbb, nem is szavakban, csupán viselkedésében megnyilvánuló jegyei nyűgöznek le. Egyéniségének magasabb küldetést reveláló kisugárzása erőt ad a szegényeknek és megfélemlíti a gazdagot. A dél-amerikai sziklák közt megismétlődik a Szentföldön kezdődött kálváriás és golgotás megpróbáltatások vállalásának sorozata, a misztérium megszakíthatatlan folyamatában, a gonosznak ellen nem álló akarat diadalával.

Mintegy rávetül a Jordán vidékére ez a mai történet, ahol Ijjas Antal damaszkuszi tudósainak szeme előtt a délibáb látomásában megjelenik a tőlük száz mérföldre levő Jeruzsálem képe. A mindig és mindenütt jelenvalóság ösvényein az Ószövetséghez vezető utat – ez tudományos kutatásuknak a tárgya – az együttérző természet révületes ujjmutatásával sikerül megtalálniuk.

Mindenki számára nyitva ez a szoros, de a rajta lépkedőnek egyre szélesedő út, akkor is, ha látszólag nem tud kiszabadulni a földi kötelekekből. Thurzó Gábor remekében Beethoven, akinek otthonába utolsó látogatásra elzarándokol a romantika pletykás-zseniális női koboldja, Bettina, süketségében, testi elesettségében, magárahagyott szeretettségében, az undorítóan szennyes környezetben mégis a szellemi szárnyalás hőse, boltozatos homlokán a kiválasztottak karizmájával.

De nem szükséges a lángelme lendülete, hogy eljusson a legnagyobb magasságba. Ahogy Isten angyalai betérnek Lót hajlékába vagy a jámbor Tóbiáshoz, úgy részesül hasonló kegyelemben, sőt nagyobbban, Sánta Ferenc parasztja, akinek szekerére maga Isten teleszik, nem Michéangelo sixtusi Teremtőjének nagyszerűségében, még csak nem is Ady borzas-havas szakállú öregének harangpalástos látomásában, hanem egyszerű parasztként, akit hazavisz és minden magyarázkodás nélkül vendégül lát házában. A végig realista elbeszélés úgy fogadja el a csodát, mint az életnek a mindennapoktól alig különböző tényét.

„Ó-Babilon ideje” óta találkoznak emberek az égiekkel, miként ama szuméri-akkád harcos, aki Cholnoky Viktor idők messzeségében elvesző novellájában mokány lován az Eufrátesz parti város felé üget, hogy ő is részesüljön Tammuznak kinyilatkoztatásában, melynek értelmében a nap új Istenként világít majd bele az ő hold-kultuszban nevelkedett Ur városi lelkébe. S álom-ébrenlétében valóban megjelenik neki a parázként izzó szemű, aranyfürtű ifjú, aki miatt elhagyja régi hitét. Am az új isten megjövendöli neki önmaga elmúlását is, hogy majdan helyét az idők során átadja valakinek. „Jön majd lenn a tengerparton, a Jordán vidékén egy ember, aki új szavakat fog hirdetni.”

Az „ember”, aki ott lebeg Hieronymus Bosch hármastagozású képének felső régiójában, egy hatalmas szénásszekér fölött. A szekér tetején az angyalok társaságában a glóriás kisugárzástól illetettek, lent pedig a földön körös-körül a halandók mindnyája, lovagok és parasztok, merengők és foglalatoskodók, és valahogy közéjük tartoznak a kötetünkben megjelenítettek is, Tamási rejtelmes kedvű székelyei, Örley életformáját hiába kereső nyugtalan ifja, Ottlik emlékek után bujdosó művésze, Molnár Kata két öregasszonya, akik rezignáltan, gyarlóságukban megmaradva, mégis lassan bölcsebbé válva, hosszú távollét után megtárgyalják a családi kriptá sorsát, bizonytalanul lépegetve az örökkévalóság felé vezető úton.